

بررسی نقش عوامل اجتماعی مؤثر بر قانون‌گرایی شهروندان تبریز

* دکتر محمود علمی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۵/۱۲/۱

کد مقاله: ۱۳۵

چکیده

مقاله حاضر به بررسی نقش عوامل اجتماعی مؤثر بر قانون‌گرایی شهروندان تبریز می‌پردازد و فرضیه اصلی آن این است که میزان پای بندی شهروندان به قانون تحت تأثیر نگرش (Attitude) به قانون، میزان کارآئی قانون و سطوح پایگاه اجتماعی- اقتصادی آنان متفاوت می‌باشد. جامعه آماری بررسی حاضر شامل ۷۲۰/۰۰۰ نفر از شهروندان ۱۸ سال و بالای تبریز و حجم نمونه طبق فرمول کوکران ۶۷۰ نفر است که نمونه‌ها به روش خوشه‌ای چند مرحله‌ای (Multistage cluster) استخراج شده‌اند.

روش تحقیق، پیمایش (Survey) و گردآوری داده‌ها با پرسشنامه و مصاحبه صورت گرفته است. متغیر وابسته تحقیق، قانون‌گرایی شهروندان است که در دو بعد اصلی ارزیابی فایده و انتظار فایده از قانون سنجیده شده است. برای تعیین میزان اعتبار یا روایی سؤالات مربوط به سازه‌ها ابتدا از تکنیک اعتبار صوری (Face Validity) و نیز از تکنیک گروه‌های شناخته شده (known groups) و برای تعیین میزان پایایی (Reliability) سؤالات پرسشنامه و طیف‌ها از آزمون آلفای کرونباخ (Cronbach Alpha) استفاده شده است. برای آزمون روابط بین متغیرها از آزمون‌های پارامتری ضریب همبستگی پیرسون (Pearson's)، تحلیل رگرسیون خطی و چندگانه (Multy Linear Regression)، تحلیل واریانس و آزمون تفاوت میانگین‌ها استفاده شده است. عمده‌ترین نتایج آن شرح زیر است:

سطح نگرش شهروندان به قانون حدود ۴۲ درصد و متوسط میزان کارآئی قانون ۶۰/۵ درصد است. بین ارزیابی فایده از رعایت قانون و قانون‌گریزی شهروندان همبستگی معکوس معنی‌دار وجود دارد. بین نگرش شهروندان به قانون و میزان قانون‌گرایی آنان همبستگی مستقیم معنی‌دار وجود دارد. بین وضعیت شغلی، جنسیت، وضع تأهل و سطح تحصیلات شهروندان با میزان قانون‌گرایی همبستگی معنی‌داری وجود دارد ولی بین سن و میزان قانون‌گرایی همبستگی معنی‌داری وجود ندارد.

واژگان کلیدی: قانون‌گرایی شهروندان، نگرش به قانون، کارآئی قانون، طبقه اجتماعی.

بیان مسأله

انسان ها برای ارضای نیازهای خود با دیگران روابط اجتماعی دارند و این روابط با وصف پیچیدگی دارای انتظام و قاعده مندی می باشد. در هر جامعه ای، انسان ها الگوهای عینی مربوط به رفتار اجتماعی را از عناصر واجزای فرهنگ خود دریافت می دارند و هماهنگ با آن ها به برقراری متقابل اجتماعی بین خود و واقعیات اساسی زندگی اجتماعی مبادرت می ورزند. این الگوهای عینی را هنجار (*Norm*) گویند. هنجارها برای زندگی جمعی و نظم اجتماعی الزامی هستند و اگر در شبکه وسیع روابط اجتماعی رعایت نشوند، زندگی اجتماعی مختل جامعه عملاً فلج می شود. یادگیری و جذب هنجارها طی فرآیند اجتماعی شدن (*socialization*) صورت می گیرد و چون این جریان به طور نسبی تحت ساختارهای اجتماعی و فرهنگی هر جامعه در افراد درونی می شود بنابراین می توان گفت که یادگیری هنجارها و هنجار پذیری در افراد هر جامعه درجات متفاوتی دارد و همین تفاوت بودن، میزان پایبندی مردم و پیروی آن ها از هنجارها و قواعد رفتار اجتماعی را متفاوت می سازد. از جمله اجزای آشکار هنجارهای اجتماعی که در تعیین و کنترل رفتار اجتماعی افراد و گروه ها نقش دارد، قانون است. قانون «قاعده ای حقوقی است که به وسیله دولت حمایت و تضمین می گردد» (کاتوزیان، ۱۳۶۶، ص ۵۴۷). آن چه قانون را از سایر هنجارهای اجتماعی مجزا می سازد، جنبه آگاهانه و عقلانی آن در تهیه و تدوین است که غالباً به عنوان اصول و قواعدی برای تنظیم رفتار اجتماعی و حفظ نظم اجتماعی تهیه و ابلاغ می شود. گریز از قانون، پدیده ای است که اگر چه همگان از آن نهی می کنند و پسندیده نمی شمارند اما در میان آحاد جامعه به صورت شدید و ضعیف وجود دارد. مقایسه رفتارهای اجتماعی ملت های مختلف حکایت از آن دارد که این پدیده در میان برخی ملل شدید و در برخی ضعیف است به گونه ای که در برخی از جوامع، پاره ای از قوانین به گونه ای در عادات و رفتار مردم جاگیر شده است که شکستن آن و یا گریز از آن حیرت آور می شود. حال برای برخی دیگر از جوامع رعایت دقیق همان دسته از قوانین، عیب و بیهوده تلقی می شود! این تفاوت بی شک بر عوامل اساسی، بنیان گرفته است.

رعایت قانون خلاصه می کنند. جامعه ما از زمان «قائم مقام فراهانی» و «میرزا تقی خان امیرکبیر» قدم در راه توسعه گذاشت ولی از آن زمان تاکنون که حدود ۱۵۰ سال می گذرد آن چنان که باید و شاید به هدف خود دست نیافته است، اما هم چنان خواستار توسعه معقول می باشد. هم زمان با مشروطیت در ایران، در ژاپن هم انقلاب معروف «میجی» در جهت توسعه آغاز شد که امروزه به یکی از کشورهای پیشرفته جهان تبدیل شده است. یکی از مهم ترین علل عدم توسعه مطلوب کشورمان را در عدم رعایت قانون و قانون مند شدن جامعه می دانند. همه ما توسعه و شکوفایی کشور خود را خواستاریم و می خواهیم با حفظ فرهنگ اصیل خود به پیشرفت های صنعتی و علمی دست یابیم، لذا باید با انجام پژوهش هایی به شناخت علل و عوامل عدم رعایت قانون اقدام کرده و در نهایت راه حل های مناسبی را برای قانون مند شدن آحاد جامعه ارائه دهیم. هیچ جامعه ای نمی تواند بدون رعایت قوانین حاکم بر کشور، به پیشرفت و توسعه دست یابد. واقعیت های موجود در کشورهای پیشرفته صنعتی حاکی از این است که آحاد مردم نسبت به مردم کشورهای جهان سوم، قانون گراتر می باشند، آن چه مسلم است رعایت قوانین حاکم بر جامعه به هر شکل که باشد با توسعه و پیشرفت همبستگی مستقیم دارد، یعنی اگر در جامعه ای اکثریت آحاد ملت قوانین را در عمل رعایت کنند، می توان امیدوار بود که به اهداف توسعه می رسند و برعکس، اگر قانون ایده آل ترین قوانین هم باشد ولی از طرف مردم مورد بی توجهی قرار بگیرد عملاً به نتایج مترتب بر قانون دست نخواهند یافت و به طریق اولی پیشرفت و توسعه برای چنین جامعه ای امری دور از دسترس خواهد بود.

به موازات پیشرفت و تحول جوامع، اهمیت قانون در مقایسه با سایر هنجارهای دیگر در تنظیم رفتار اجتماعی به نحو چشمگیری بیشتر می شود. یکی از مهم ترین مسائل اجتماعی جامعه ما، مسئله قانون گریزی یا عدم گرایش مردم به قانون و قانون مداری است. این مسأله نه تنها مشکل امروز جامعه بلکه اصلی ترین مسأله طی یک سده اخیر نیز به شمار می رود. اگر در ابتدای قرن بیستم، انقلاب مشروطه با هدف برقراری قانون شروع شد در پایان این قرن نیز مسأله اساسی حاکمیت و اجرای قانون است. مطالعات اجتماعی

پای بندی نسبتاً زیادی دارند ولی در مقابل اعتبار و منزلت هنجارهای رسمی از جمله قانون مخدوش بوده و این دسته از هنجارها برای بقای خود نیازمند کنترل بیرونی هستند. در واقع قوانین و مقررات رسمی جامعه هرگز به صورت هنجارهای پذیرفته شده و تعمیم یافته نزد مردم در نیامده است.

اهمیت موضوع

به موازات پیشرفت و توسعه جوامع، اهمیت قانون در مقایسه با هنجارهای اجتماعی دیگر در تنظیم روابط و رفتارهای اجتماعی به نحو چشم گیری بیشتر می شود، زیرا روابط اجتماعی سریع تر و پیش تر از آن متحول و پیچیده می شوند که رسوم و سنت و یا عادت بتوانند قالب مناسب برای رفتار اجتماعی در محیطی جدید باشند. اگر قوانین تدوین شده به گونه ای باشند که نتوانند قالب مناسب برای تنظیم رفتار اجتماعی باشند یا این قوانین در هماهنگی با دیگر هنجارهای اجتماعی نباشند و یا مردم داوری مثبتی نسبت به قانون موجود نداشته باشند، طبعاً مردم نسبت به قوانین موجود با بی اعتنایی خواهند نگرست. با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از قوانین باید از طرف مردم رعایت و اجرا شوند، می توان تصور و فرهنگ عمومی مردم را نسبت به قانون، شاخص مهمی در حاکمیت قانون دانست. بخشی از مردم نسبت به قانون از منظر اهداف قانون شکل می گیرد، به تناسب این عقیده که مردم یک قانون را تا چه حد متضمن نظم، یا عدالت می دانند، قانون را درونی کرده و آن را اجرا می کنند. حاکمیت قانون به معنای حضور قانون مند قدرت شروع در حکمیت مقتدرانه نسبت به اختلافات اعضای جامعه است. اعمال این قدرت، جانشین راه حل های شخصی حل اختلاف می شود. راه حل هایی که در نهایت و سرعت تبدیل به قدرت و اعمال زور غیر مشروع در روابط اجتماعی می شود. مطالعات موجود نشان می دهند که در غیاب اطلاع از روش های قانونی حل اختلاف، یا ناکارآمدی، و مقرون به صرفه نبودن رجوع به این روش ها، شیوه های خشونت آمیز و قتل به عنوان روش نهایی حل اختلاف جانشین روش های قانونی می شود (عبیدی، ۱۳۶۷). بنابراین در صورتی که قوانین اجتماعی نتوانند به تنظیم رفتار اجتماعی کمک بکنند، آنگاه رفتار

کاهش پیدا کرده و در نهایت موجب افزایش هزینه رفتارهای اجتماعی و کاهش تولید و بهره‌وری می‌انجامد. به این ترتیب می‌توان گفت، عدم حاکمیت قانون و عدم پای بندی مردم نسبت به قانون نه تنها یک مسأله اجتماعی مهم می‌باشد بلکه تأثیر گذاری آن بر دیگر حوزه‌های رفتار اجتماعی چنان است که آن را تبدیل به یک مسأله حیاتی کرده است.

هدف تحقیق

هدف اصلی:

تعیین رابطه میزان پای بندی مردم به قانون و برخی عوامل اجتماعی برخاسته از ساختار اجتماعی - فرهنگی جامعه ایران.

اهداف اختصاصی:

- ۱- تعیین حدود و میزان پای بندی مردم به قانون و اجرای آن
- ۲- تعیین میزان کارآیی قانون در پاسخ‌گویی به نیازهای مردم
- ۳- تعیین ارتباط نگرش به قانون و قانون‌گرایی مردم
- ۴- مقایسه میزان قانون‌گرایی مردم بر اساس طبقه اجتماعی - اقتصادی آنان
- ۵- مقایسه میزان قانون‌گرایی مردم براساس جنسیت، وضع تأهل، تحصیلات و شغل آنان.

تعریف مفاهیم و متغیرها

قانون‌گرایی یا پای بندی به قانون

قانون‌گرایی عبارت است از سطح رعایت هنجارهای رسمی در برآورد انتظارات فردی یا گروهی از طریق حق شناسی، انجام وظیفه، قانع بودن به حقوق خویش و عدم تعرض به مصالح گروهی و اجتماعی (صمدی، ۱۳۸۲). به بیان دیگر، قانون‌گرایی عبارت است از ارزیابی فایده و انتظار فایده از رعایت قانون و حقوق دیگران (فیش باین، به نقل از رفیع پور، ۱۳۷۱، ص ۲۶).

قانون‌گزیزی

قانون‌گزیزی مترادف با نظم‌گزیزی است که عوارض آن قانع نبودن شخص به حقوق خود، تعرض به حقوق دیگران، عدم انجام تکالیف، گریز از مسئولیت و وصول به مقصود به هر طریق ممکن می‌باشد (رحمتی، ۱۳۸۰).

قانون‌گزیزی، نادیده گرفتن قواعد رفتاری و هنجارها است که دارای ضمانت‌های اجرایی رسمی می‌باشد. شیوع تکرار این رفتار، میزان، قانون‌گزیزی افراد را تعیین می‌کند (ماهرونی، ۱۳۸۱؛ مومنی، ۱۳۸۱؛ باطنی، ۱۳۷۵؛ وقتیری، ۱۳۷۵).

طبقه اجتماعی - اقتصادی

جایگاه منزلتی و توان مندی اقتصادی گروهی از افراد در سلسله مراتب قشریندی اجتماعی می‌باشد. این متغیر طبق شاخص نام - پاورز از روی معیارهای وجهه شغلی، درآمد و امکانات رفاهی تعیین می‌شود و از طریق رتبه‌گذاری معیارهای فوق و جمع این رتبه‌ها محاسبه می‌شود.

نگرش به قانون

عبارت است از وضعیت احساسی، ادراکی و عاطفی انسان در مواجهه با قانون و هنجارهای رسمی تضمین شده هنگام انجام فعالیت‌های روزمره.

میزان کارآیی قانون

عبارت است از متناسب بودن قوانین با نیازهای روزمره زندگی مردم، شیوع تکرار قانون‌گزیزی میزان عدم کارآیی قوانین را تعیین می‌کند.

مبانی نظری

در زمینه نظم اجتماعی، قانون‌گزیزی و قانون‌شکنی، دیدگاه‌های مختلفی در جامعه‌شناسی شکل گرفته است که هر کدام از زاویه خاصی به این پدیده‌ها می‌نگرند. این دیدگاه‌ها متناسب با انگارش خودشان، به تبیین پدیده نظم اجتماعی و آسیب‌های برخاسته از آن می‌پردازند که در سطور زیر به برخی از این دیدگاه‌ها توجه شده است.

دیدگاه کارکردگرایی

کارکردگرایی یکی از شاخه های عمده در جامعه شناسی به ویژه در حوزه جامعه شناسی انحرافات اجتماعی است. تحلیل های کارکردی، جامعه را نظامی متشکل از اجزای سازگار با یکدیگر محسوب می دارد و بر آن است که ضامن سازگاری میان اجزاء وجود نوعی وفاق در ارزش های مشترک است. این وفاق ارزشی نیز به معنای سیرکردن نهادهای متفاوت جامعه در جهت هایی یکسان است. در این دیدگاه، تفاوت ارزش های مورد احترام در نهادهای متفاوت، نه فقط منجر به ستیز میان نهادها که به ستیز میان افراد نیز منجر می شود، زیرا افراد درگیر نهادهای متفاوتند و این ستیز نیز آسیبی محسوب می شود که در بستر تعادل موجود میان اجزای نظام اجتماعی ایجاد می شود و ثبات آن را به خطری اندازد. دیدگاه کارکردگرایی انحراف و هنجارشکنی را در راستای بر هم خوردن نظم اجتماعی و به عنوان خطری برای ثبات نظام مورد توجه قرار می دهد (ورسلی، ۱۳۷۸). تالکوت پارسنز یکی از صاحب نظران این دیدگاه معتقد است که یک نظام در کلیت خود، اجزای متمایزی دارد که هر یک مکمل دیگری است و در عمل کل نظام سهم است. اجزای متفاوت رو به سوی ارزش های واحدی دارند و بنابراین سازگاری میان آن ها حاکم است. با وجود این همراه با تغییر یک نظام این امکان وجود دارد که اجزای آن با سرعت هایی نابرابر و در جهت هایی مختلف حرکت کنند در نتیجه کشش ها و فشارهایی را نسبت به یکدیگر ایجاد نموده، مشکلاتی را در زمینه انسجام جامعه پدید آورند. در این میان هنجارشکنی، پدیده ای ناشی از همین نقص در همبستگی خواهد بود که با نهادها و افرادی که در مسیر پیوستگی با دیگران قرار ندارند همراه می شود. امیل دورکیم، یکی دیگر از صاحب نظران دیدگاه کارکردگرایی، اذعان می دارد که جامعه و نظم موجود در آن نه تنها بر ابعاد بیرونی رفتار که بر خواست های درونی افراد نیز حکومت می کند و بر این اساس نه تنها وسایل که غایبات کنش انسانی را نیز تنظیم می کند و صرفاً در زمان برهم خوردن نظم اجتماعی است که فرد قادر به توسعه خواهش های خود می شود. زیرا در این اوضاع وضعیت معمول برهم می خورد و حاکمیتی که جامعه بر خواهش های فردی اعمال می کند نقض می شود.

خارج می شود آنان فرصت می یابند تا آن خواسته ها را در حدی بیش از امکان ارضای آن بسط دهند و این وضعیت است که منجر به هنجارشکنی می شود (ورسلی، ۱۳۷۸، صص ۱۹-۱۷).

دیدگاه تضاد اجتماعی

بر اساس این دیدگاه جامعه نظامی متشکل از اجزای مرتبط و به هم پیوسته نیست و صرفاً مجموعه ای از اجزایی متکثر و ترکیبی کلی از گروه های متعدد، رقیب و برخوردار از دیدگاه ها، علائق و منافع متفاوت است که عنصر قدرت آن ها را در نظم خاصی در کنار یکدیگر قرار می دهد و به این وسیله ثبات اجتماعی را تأمین می کند. بر این اساس ارزش های مسلط اجتماعی صرفاً جنبه ای سیاسی می یابد و گرچه به نظر می رسد که مورد قبول عام است ولی در واقع یک امر تحمیلی صاحبان قدرت است. از نظر این دیدگاه، وجود تضاد در درون جامعه، علت اصلی به وجود آمدن انحراف و قانون شکنی در جامعه می باشد. تضادی که خود در پی ایجاد فضایی اجتماعی شکل می گیرد که در آن گروه های قدرتمند ارزش های خود را به جامعه حاکم ساخته اند و بر اساس آن، پای بندی افراد گروه های فاقد قدرت به ارزش ها و هنجارهای خود یا سرباز زدن آنان از تبعیت از هنجارهای حاکم را انحراف می نامند. فضایی که در آن، قانون صرفاً به مکانیسمی برای کنترل اعضای ناراضی، فقیر و فاقد قدرت در جامعه بدل می شود. در دیدگاه تضاد اجتماعی، با تکیه بر نقش دولت در تولید جرم، رفتارهای انحرافی را یا عکس العملی در برابر توزیع نابرابر ثروت و قدرت در جامعه می دانند یا نوعی کارکرد گونه های متفاوت تضاد موجود در درون جامعه (Siegel, 1998).

دیدگاه کنش متقابل نمادین

از دیدگاه کنش متقابل نمادین، فرد یک مخلوق اجتماعی است که در عرصه روابط اجتماعی با دیگران وارد می شود و جامعه را درونی می سازد. به نظر صاحب نظران این دیدگاه از جمله «هربرت ماید» رفتار فرد صرفاً از آن دسته هنجارهایی را که درونی کرده، نشأت نمی گیرد و این مکان همواره وجود دارد که وی به شکلی خود انگیزه و اخلاق عمل کند و دیگر آن که، مقررات و آموخته های هنجاری موجود در جامعه هیچ گاه کامل

نیست و نمی تواند به شکل کاملی در اختیار فرد قرار گیرد. بنابراین افراد نسبت به این

بر این اساس تحقق بخشی از رفتارهای خلاف هنجار و قانون را با تمسک به این خلاء هنجاری تبیین می‌کند. بر اساس این تحلیل، نظم اجتماعی، حاصل فرآیند مستمر کنش متقابل بین اعضای جامعه می‌باشد.

به نظر «مید» همیشه تقابلی بین من (*I*) و من اجتماعی (*Me*) در درون انسان برقرار است که حاصل آن می‌تواند پذیرش هنجارها و تن دادن به توقعات اجتماعی باشد و یا به مقابله و مخالفت فرد با آن‌ها منجر شود. در چنین حالتی فرد گاهی دست به کنش‌هایی می‌زند که از نظر جامعه، این رفتار، رفتار نابهنجاری است (علمی، ۱۳۸۱، ص ۳۷).

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر کنترل شرایط پژوهش یک بررسی پیمایشی^۱ از نوع همبستگی است. هم چنین این تحقیق از نظر هدف یک بررسی کاربردی^۲ از نظر وسعت پهناگر^۳ از نظر دامنه یک مطالعه خرد^۴ و از نظر زمانی یک بررسی مقطعی^۵ است. به طوری که روش گردآوری داده‌ها نیز به صورت مصاحبه‌ای و با استفاده از ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه انجام شده است. در این مطالعه برای اندازه‌گیری متغیرها از سئوال و برای اندازه‌گیری سازه‌ها از تکنیک طیف لیکرت استفاده شده است.

جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه شهروندان بالغ بالای ۱۸ شهر تبریز می‌باشد که در سال ۱۳۸۴ تعداد آنان ۷۲۰ هزار نفر بود. در واقع محدوده جامعه آماری بررسی حاضر حوزه شهری تبریز می‌باشد.

حجم نمونه و شیوه نمونه‌گیری

تعداد نمونه براساس فرمول نمونه‌گیری کوکران با دقت برآورد $d = ۰/۰۵$ ، حداکثر واریانس $pq = ۰/۲۵$ و سطح اطمینان ۹۹ درصد مشخص شد که با توجه به فرمول زیر حدود ۶۷۰ نفر تعیین گردید.

$$n = \frac{t^2 pq}{d^2} = \frac{2/58^2 \times ۰/۵ \times ۰/۵}{۰/۰۵^2} = ۶۷۰$$

$$S = D(1-p)$$

$$= ۰/۵(1-۰/۵)$$

$$= ۰/۲۵$$

روش نمونه‌گیری

از آن جا که جامعه آماری وسیع و گسترده بود و تراکم جمعیتی نیز در نقاط مختلف شهر متفاوت بود، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده نمودیم. ابتدا شهر تبریز به ۱۰ بلوک شهری خوشه‌بندی شدند و سپس بلوک‌های محله‌ها تفکیک شدند و پس از انتخاب ۳۰ درصد از محله‌ها اقدام به نمونه‌گیری با فاصله ۱۰ منزل به طور متوالی پرداختیم. از این رو حوزه‌های شهری و بلوک‌های نهایی که در نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند ۱۲ بلوک بودند.

نحوه سنجش متغیرها^۱ و سازه‌ها^۲

نحوه سنجش قانون‌گرایی: قانون‌گرایی در دو بعد اصلی ارزیابی فایده از رعایت قانون و انتظار فایده از اجرای آن سنجیده شد به طوری که پس از تحلیل عاملی انجام شده، انتظار فایده با ۷ سوال و ارزیابی فایده با ۱۷ سوال که هرکدام نیز در مقیاس رتبه‌ای ۶ درجه‌ای طراحی شده بودند، ارزیابی شدند. در نهایت نمره قانون‌گرایی شهروندان از ترکیب نمرات انتظار فایده و ارزیابی فایده از رعایت قانون و ادامه انجام آن سنجیده شد و دامنه نمرات آن بین صفر تا ۱۰۰ تعیین گردید. یعنی صفر عدم قانون‌گرایی و ۱۰۰ قانون‌گرایی کامل در نظر گرفته شد.

$$100 \times \frac{24 - \text{جمع نمرات سؤالات 24 گانه}}{144 - 24} = \text{قانون‌گرایی}$$

نحوه سنجش پایگاه اقتصادی- اجتماعی

طبق معیار شاخص پایگاه اقتصادی- اجتماعی نام- باورز و با جمع رتبه‌های شغلی (۴ تا ۱) + رتبه دارایی و امکانات منزل (۴ تا ۱) + رتبه درآمد (۴ تا ۱) در مقیاس رتبه‌ای محاسبه شد.

نحوه سنجش نگرش به قانون

این سازه نیز با ۱۰ گویه و با تکنیک برش قطبین سنجیده شد. در مجموع پس از جمع‌بندی نمرات گویه‌ها که هر کدام در مقیاس ۷ درجه‌ای طرح شده بودند به نمره‌های فاصله‌ای طبق رابطه زیر دست یافتیم که دامنه آن بین صفر تا ۱۰۰ در نوسان است.

$$100 \times \frac{10 - \text{جمع نمرات گویه‌های 10 گانه}}{70 - 10} = \text{نگرش به قانون}$$

نحوه سنجش میزان کارآیی قانون

این سازه نیز با ۷ گویه و با تکنیک برش قطبین سنجیده شد. در مجموع پس از جمع‌بندی نمرات گویه‌ها که هر کدام در مقیاس ۷ درجه‌ای طرح شده بودند به نمره‌های فاصله‌ای طبق رابطه زیر دست یافتیم که دامنه آن بین صفر تا ۱۰۰ در نوسان است.

$$100 \times \frac{7 - \text{جمع نمرات گویه‌های 7 گانه}}{49 - 7} = \text{میزان کارآیی قانون}$$

با توجه به نحوه سنجش متغیرها و سازه‌ها، مقیاس و ساختار هر کدام از آن‌ها در جدول شماره (۱) به طور خلاصه گزارش شده است.

جدول شماره ۳: آزمون u - من ویتنی برای مقایسه نمرات افراد قانون‌گرا و قانون‌گریز در سازه قانون‌گرایی

p	$-u$ من ویتنی	جمع رتبه‌ها	میانگین رتبه‌ها	انحراف استاندارد	میانگین	نمرات
						گروه‌ها
۰/۰۰۰	۵	۱۵۰	۱۵	۱۶/۲۶	۸۰/۹	قانون‌گرا
		۶۰	۶	۱۶/۰۲	۴۳/۷	قانون‌گریز

به طوری که طبق اطلاعات جدول شماره (۳) متوسط نمرات قانون‌گرایی افرادی که از قبل وضعیت قانون‌گرایی آنان مشخص است و به عنوان گروه شناخته شده هستند ۸۰/۹ در دو گروه قانون‌گریز نیز ۴۳/۷ به دست آمده است و تفاوت مشاهده شده در دو گروه طبق معیار آزمون u - من ویتنی معنی‌دار است ($p=۰/۰۰۰$, $u=۵$).

پایایی سئوال‌ها و گویه‌ها

پایایی سئوال‌های پرسشنامه براساس آزمون آلفای کرونباخ^۱ تعیین شد طبق اطلاعات جدول شماره (۴) پایایی سئوال‌ها و گویه‌های سازه‌های مورد بررسی دارای پایایی لازم هستند.

جدول شماره ۴: پایایی سئوال‌ها

مقدار آلفا	میانگین همبستگی	میانگین کواربانس	میانگین واربانس	تعداد سئوال	نمرات سازه‌ها
۰/۶۴۵۵	۰/۲۰۸۹	۰/۴۳۰۲	۲/۰۸۴۰	۷	انتظار فایده از اجرای قانون
۰/۹۳۸۴	۰/۴۷۵۲	۰/۸۹۷۶	۱/۸۹۸۶	۱۷	ارزیابی فایده از اجرای قانون
۰/۹۵۱۱	۰/۶۶۳۴	۲/۱۰۲۹	۳/۱۸۳۹	۶	نگرش به قانون
۰/۷۸۱۱	۰/۵۱۲۳	۱/۸۹۱۶	۲/۱۸۱۰	۴	کارایی قانون

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری 'spss' نسخه ۱۳ انجام شده است به طوری که برای توصیف صفات کیفی به محاسبه درصد و توزیع فراوانی و برای توصیف صفات کمی به محاسبه شاخص‌های مرکزی و پراکندگی پرداخته‌ایم. در نهایت برای آزمون روابط متغیرها نیز پس از تعیین طبیعی بودن توزیع پراکندگی صفات کمی از طریق آزمون اسمیرنوف کولموگروف، از آزمون‌های پارامتری ضریب همبستگی پیرسون، تحلیل رگرسیون خطی و چندگانه، تحلیل واریانس (Anova) و آزمون تفاوت میانگین‌ها (*t-test*) استفاده شده است.

یافته‌ها

آزمون فرضیه‌ها

* بین نگرش به قانون و قانون‌گرایی شهروندان همبستگی وجود دارد.

براساس اطلاعات جدول شماره (۵) و مطابق با آزمون ضریب همبستگی پیرسون ملاحظه می‌شود بین نگرش به قانون و میزان قانون‌گرایی شهروندان همبستگی مستقیم معنی‌داری وجود دارد. به طوری که ضریب همبستگی برابر $r=0/53$ با سطح معنی‌داری $p=0/000$ به دست آمده است و طبق معادله رگرسیون خطی ضریب تبیین $R^2=28$ است. یعنی ۲۸ درصد از واریانس قانون‌گرایی افراد براساس نگرش به قانون تبیین می‌شود.

جدول شماره ۵: همبستگی بین نگرش به قانون و قانون‌گرایی شهروندان

متغیرها	نگرش به قانون
میزان قانون‌گرایی	$r=0/53$ $p=0/000$ $n=170$

* میزان قانون‌گریزی شهروندان به انتظار فایده و ارزیابی فایده آنان بستگی دارد.

براساس اطلاعات جدول شماره (۶) و مطابق با آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین

$p=0/000$ به دست آمده است. هم چنین بین ارزیابی فایده از رعایت قانون و قانون‌گریزی شهروندان همبستگی معکوس $r = -0/307$ با سطح معنی‌داری $p=0/000$ به دست آمده است، در واقع ارزیابی فایده مثبت از رعایت قانون باعث پیشگیری از قانون‌گریزی در شهروندان می‌شود که نقش آن نسبت به انتظار فایده از رعایت قانون بیشتر است.

جدول شماره ۶: همبستگی بین قانون‌گریزی شهروندان و انتظار فایده و ارزیابی فایده از قانون

متغیرها	قانون‌گریزی شهروندان
انتظار فایده از رعایت قانون	$r = -0/311$ $p = 0/000$ $n = 770$
ارزیابی فایده از رعایت قانون	$r = -0/307$ $p = 0/000$ $n = 770$

* مقایسه میزان قانون‌گرایی براساس طبقات اجتماعی شهروندان

براساس اطلاعات جدول شماره (۷) ملاحظه می‌شود که متوسط میزان قانون‌گرایی شهروندان طبقه اجتماعی پایین $0.54/8$ ، طبقه متوسط $0.52/13$ و طبقه بالا $0.49/35$ است که طبق معیار $F=4/87$ با سطح معنی‌داری $p=0/000$ تفاوت میزان قانون‌گرایی براساس طبقات اجتماعی شهروندان معنی‌دار است و هر چه طبقه اجتماعی شهروندان پایین‌تر باشد قانون‌گرایی بیشتر است و این پیش‌بینی طبق ضریب Eta برابر $0/12$ است.

جدول شماره ۷: مقایسه میزان قانون‌گرایی براساس طبقات اجتماعی شهروندان

P	F	میانگین مجذوررات درون گروه	میانگین مجذوررات بین گروه	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	نمات
							طبقه اجتماعی
0/000	4/87	162/32	790/46		11/70	210	پایین
					13/52	407	متوسط
					12/21	53	بالا
					12/81	770	کل

* میزان قانون‌گرایی شهروندان براساس جنسیت آنان متفاوت است.

براساس اطلاعات جدول شماره (۸) و مطابق با آزمون تفاوت میانگین انجام شده ملاحظه می‌شود که در مجموع میزان قانون‌گرایی شهروندان مؤنث برابر $0.54/7 \pm 0.12/5$ و شهروندان مذکر برابر $0.50/58 \pm 0.12/7$ است که تفاوت معنی‌داری بین آن‌ها وجود ندارد.

تفاوت مشاهده شده در قانون‌گرایی براساس جنسیت آنان متفاوت و معنی‌دار است و سطح قانون‌گرایی شهروندان مؤنث بیشتر از شهروندان مذکر است.

در مجموع از نظر انتظار فایده از قانون بین شهروندان مذکر و مؤنث اختلافی وجود ندارد ($t=0/9, p=0/34$). ولی ارزیابی فایده آنان از رعایت قانون متفاوت است به طوری که ارزیابی فایده قانون‌گرایی نزد شهروندان مؤنث بیشتر است ($t=4/8, p=0/000$).

جدول شماره ۸ مقایسه انتظار فایده از قانون، ارزیابی فایده از قانون و قانون‌گرایی بین شهروندان مؤنث و مذکر

p	df	t	p	F	اشتباه		تعداد	جنسیت	نمرات	
					معیار	استاندارد			مشخرها	انتظار فایده
0/34	68	0/90	0/34	0/88	0/82	65/77	53/76	367	مؤنث	انتظار فایده از قانون
					0/90	67/56	52/56	303	مذکر	
0/000	68	4/89	0/06	4/53	0/94	18/12	55/78	367	مؤنث	ارزیابی فایده از قانون
					1/14	19/85	48/59	303	مذکر	
0/000	68	4/26	0/74	0/11	0/15	12/54	54/77	367	مؤنث	قانون‌گرایی
					0/73	12/77	50/58	303	مذکر	

«میزان قانون‌گرایی شهروندان براساس وضعیت شغلی آنان متفاوت است.

براساس اطلاعات جدول شماره (۹) و مطابق آزمون تحلیل واریانس انجام شده ملاحظه می‌شود که میزان قانون‌گرایی شهروندان متفاوت بوده و این تفاوت طبق معیار $F=4/3$ با سطح معنی‌داری $p=0/000$ معنی‌دار است. به طوری که بیشترین سطح قانون‌گرایی مربوط به نظامیان، پزشکان، محصلان و اساتید دانشگاه است و کم‌ترین آن مربوط به بازاریان، افراد شاغل در مشاغل آزاد و مهندسان می‌باشد.

جدول شماره ۹: مقایسه میزان قانون‌گرایی شهروندان براساس شغل آنان

P	F	میانگین مجددورات درون‌گروه	میانگین مجددورات بین‌گروه	اشتباه معیار	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	شغل	نمرات
									تغییرها
۰/۶۶	۰/۷۸	۲۵۹/۵۴	۲۰۳/۴	۱/۶۱	۱۶/۱۰	۵۴/۱۷	۱۰۰	بیکار	انتظار فایده از قانون
				۱/۸۰	۱۶/۷۳	۵۳/۹۲	۸۶	آزاد	
				۲/۴۶	۱۵/۱۸	۴۸/۴۹	۳۸	بازاری	
				۲/۸۷	۱۸/۸۶	۵۵/۸۸	۴۳	محصل	
				۱/۶۸	۱۵/۰۸	۵۱/۰۷	۸۰	دانشجو	
				۱/۷۹	۱۶/۰۷	۵۵/۰۳	۸۰	کارمند دولت	
				۵/۵۱	۱۵/۴۵	۵۵/۸۷	۹	نظامی	
				۸/۰۳	۱۹/۶۹	۵۲/۸۵	۶	مدیر یا رئیس شرکت	
				۳/۱۰	۱۴/۲۱	۵۰/۲۰	۲۱	مهندس	
				۷/۲۸	۱۷/۸۳	۵۳/۸۰	۶	پزشک	
				۲/۸۵	۴/۰۴	۵۲/۸۵	۲	وکیل یا قاضی	
				۳/۳۹	۱۳/۱۵	۵۵/۰۴	۱۵	استاد دانشگاه	
				۱/۲۶	۱۶/۰۶	۵۳/۱۲	۱۶۲	سایر	
۰/۰۰۰	۵/۲۲	۳۴۸/۱۶	۱۸۱۸/۶	۰/۳۳	۱۶/۰۷	۵۳/۲۴	۶۴۸	کل	ارزیابی قانون
				۲/۰۹	۲۰/۹۳	۵۴/۰۳	۱۰۰	بیکار	
				۲/۱۱	۱۹/۵۹	۴۴/۶۳	۸۶	آزاد	
				۳/۰۰۱	۱۸/۵۰	۴۴/۲۱	۳۸	بازاری	
				۲/۱۱	۱۳/۸۸	۶۱/۰۳	۴۳	محصل	
				۲/۱۰	۱۸/۸۳	۴۷/۳۸	۸۰	دانشجو	
				۲/۲۵	۲۰/۱۳	۵۳/۰۴	۸۰	کارمند دولت	
				۷/۸۵	۲۲/۵۵	۶۷/۲۲	۹	نظامی	
				۱۰/۲۹	۲۵/۱۴	۵۵/۴۹	۶	مدیر یا رئیس شرکت	
				۳/۳۴	۱۵/۳۰	۴۷/۱۱	۲۱	مهندس	
				۸/۷۸	۲۱/۵۲	۶۰/۷۸	۶	پزشک	
				۱۶/۴۷	۲۳/۲۹	۴۴/۷۰	۲	وکیل یا قاضی	
				۴/۳۳	۱۶/۳۹	۴۴/۱۵	۱۵	استاد دانشگاه	
۰/۰۰۰	۴/۲۹	۱۵۳/۱۴	۶۵۸/۳۲	۱/۲۹	۱۲/۹۶	۵۴/۱۰	۱۰۰	بیکار	قانون‌گرا می
				۱/۲۵	۱۱/۶۵	۴۹/۲۷	۸۶	آزاد	
				۱/۷۵	۱۰/۸۴	۴۶/۳۵	۳۸	بازاری	
				۲/۱۳	۱۳/۹۶	۵۸/۴۶	۴۳	محصل	
				۱/۴۴	۱۲/۹۰	۴۹/۲۲	۸۰	دانشجو	
				۱/۴۰	۱۲/۵۲	۵۴/۰۳	۸۰	کارمند دولت	
				۵/۹۷	۱۷/۹۱	۶۱/۵۹	۹	نظامی	
				۸/۶۲	۲۱/۱۳	۵۴/۱۷	۶	مدیر یا رئیس شرکت	
				۲/۴۸	۱۱/۳۷	۴۸/۶۵	۲۱	مهندس	
				۶/۵۹	۱۶/۱۴	۵۷/۲۹	۶	پزشک	
				۹/۶۶	۱۳/۶۶	۵۳/۷۸	۲	وکیل یا قاضی	
				۲/۴۶	۹/۵۶	۵۴/۶۰	۱۵	استاد دانشگاه	
				۰/۸۹	۱۱/۳۷	۵۵/۳۵	۱۶۲	سایر	
۰/۵	۱۲/۷۴	۵۲/۸۲	۶۴۸	کل					

* قانون‌گرایی شهروندان براساس وضعیت تأهل آنان متفاوت است.

براساس اطلاعات جدول شماره (۱۰) و مطابق آزمون تفاوت میانگین انجام شده ملاحظه می‌شود که متوسط میزان قانون‌گرایی شهروندان مجرد $51/52 \pm 13/4$ و شهروندان متأهل $53/7 \pm 12/3$ به دست آمده است که طبق معیار $t=2/1$ و $p=0/03$ تفاوت میزان قانون‌گرایی بین شهروندان متأهل و مجرد معنی‌دار است و شهروندان متأهل قانون‌گرایی بیشتری دارند.

جدول شماره ۱۰: مقایسه میزان قانون‌گرایی شهروندان براساس وضعیت تأهل آنان

p	df	t	p	F	میانگین	انحراف استاندارد	اشتباه معیار	نمرات	
								وضعیت تأهل	متغیرها
۰/۲۷	۶۶۸	۱/۰۸	۰/۵۴	۰/۳۶	۵۲/۳۳	۱۶/۳۲	۱/۰۳	مجرد	انتظار فایده از قانون
								متأهل	۴۲۲
								مجرد	۲۴۸
۰/۰۶	۶۶۸	۱/۸	۰/۱۵	۱/۹۸	۵۳/۶۰	۱۹/۸۱	۰/۷۷	مجرد	ارزیابی فایده از قانون
								متأهل	۴۲۲
								مجرد	۲۴۸
۰/۰۳	۶۶۸	۲/۱	۰/۱۹	۱/۶۷	۵۱/۵۲	۱۳/۴۵	۰/۸۵	مجرد	قانون‌گرایی
								متأهل	۴۲۲
								مجرد	۲۴۸

* بین سطح تحصیلات و میزان قانون‌گرایی شهروندان همبستگی وجود دارد.

از آن جا که سطح تحصیلات شهروندان در مقیاس رتبه‌ای و قانون‌گرایی در مقیاس فاصله‌ای سنجیده شده است؛ بنابراین از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن برای تعیین همبستگی متغیرهای فوق استفاده شد که در نهایت طبق اطلاعات جدول شماره (۱۱) بین تحصیلات و قانون‌گرایی شهروندان همبستگی مستقیم معنی‌دار ضعیفی وجود دارد ($r=0/157$, $p=0/000$).

جدول شماره ۱۱: ضریب همبستگی اسپیرمن بین تحصیلات و قانون‌گرایی شهروندان

سطح تحصیلات	متغیرها
$r=0/157$ $p=0/000$ $n=770$	قانون‌گرایی

* بین سن و میزان قانون‌گرایی شهروندان همبستگی وجود دارد.

براساس اطلاعات جدول شماره (۱۲) و مطابق آزمون ضریب همبستگی پیرسون انجام شده ملاحظه می‌شود که بین سن و میزان قانون‌گرایی شهروندان همبستگی برابر $r=0/069$ با سطح معنی‌داری $p=0/075$ به دست آمده است و چون سطح معنی‌داری از $0/05$ بزرگ‌تر است پس نتیجه می‌شود که همبستگی دو متغیر فوق معنی‌دار نیست.

جدول شماره ۱۲: همبستگی سن با قانون‌گرایی شهروندان

متغیرها	سن
میزان قانون‌گرایی	$r=0/069$ $p=0/075$ $n=770$

* بین میزان قانون‌گرایی و میزان کارآیی قانون همبستگی وجود دارد.

با توجه به آزمون همبستگی پیرسون میزان رابطه بین قانون‌گرایی و میزان کارآیی قانون برابر $0/72$ است و سطح معنی‌داری $p=0/000$ می‌باشد.

جدول شماره ۱۳: همبستگی میزان قانون‌گرایی و میزان کارآیی قانون

متغیرها	میزان قانون‌گرایی
کارآیی قانون	$r=0/72$ $p=0/000$ $n=738$

* تبیین قانون‌گرایی شهروندان براساس متغیرهای مستقل جنسیت، وضعیت تأهل، پایگاه اقتصادی-اجتماعی، تحصیلات، نگرش به قانون، و کارآیی قانون.

به منظور تبیین میزان قانون‌گرایی شهروندان براساس مجموع متغیرهای مستقل معنی‌دار از رگرسیون چندگانه به روش گام به گام^۱ استفاده شد که در نهایت طبق اطلاعات جدول شماره (۱۴) ملاحظه می‌شود که در مجموع ۵ متغیر مستقل مهم باقی ماندند که ضریب

همبستگی چندگانه آن ها با قانون‌گرایی شهروندان برابر $R = 0/767$ و ضریب تعیین برابر $R^2 = 0/58$ و ضریب تعیین خالص برابر $\bar{R}^2 = 0/58$ به دست آمده است و این ضریب بیانگر آن است که حدود ۵۸ درصد از واریانس قانون‌گرایی توسط متغیرهای مستقل موجود در شکل تبیین می‌گردد.

هم چنین شکل رگرسیونی تبیین شده نیز طبق آزمون تحلیل واریانس انجام شده خطی می‌باشد زیرا مقدار آزمون F برای تعیین معنی‌داری اثر متغیرهای مستقل بر سطح قانون‌گرایی برابر $180/33$ با سطح معنی‌داری $p = 0/000$ می‌باشد.

جدول شماره ۱۴: ضریب همبستگی چندگانه برای تبیین قانون‌گرایی شهروندان

شکل	ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تبیین	ضریب تبیین خالص	اقتضای معیار برآورد
۱	۰/۷۲۱	۰/۵۲۰	۰/۵۱۹	۸/۸۸
۲	۰/۷۵۷	۰/۵۷۰	۰/۵۷۲	۸/۳۸
۳	۰/۷۶۲	۰/۵۸۰	۰/۵۷۸	۸/۳۱
۴	۰/۷۶۵	۰/۵۸۵	۰/۵۸۲	۸/۲۸
۵	۰/۷۶۷	۰/۵۸۸	۰/۵۸۵	۸/۲۵

وابسته: قانون‌گرایی

متغیرهای مستقل موجود در جدول: کارایی، نگرش به قانون، پایگاه اجتماعی-اقتصادی، وضع تأهل و جنسیت.

جدول شماره ۱۵: تحلیل واریانس برای آزمون معنی‌داری شکل رگرسیونی

شکل	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	P
رگرسیون	۴/۶۱۴۷۳	۵	۷/۱۲۲۹۴	۰/۰۰۰
باقیمانده‌ها	۴۳۰۸۷	۶۳۲	۶۸/۲	
کل	۱۰۴۵۶۱/۵	۶۳۷	۱۸۰/۳۳	

در مجموع طبق اطلاعات جدول شماره (۱۶) و با توجه به ضرایب بتاهای استاندارد نشده ملاحظه می‌شود که مقدار ثابت (α) برابر $۱۸/۹۶$ ، کارآیی قانون با بتای $\beta = ۰/۴۹۶$ ، نگرش به قانون با بتای $\beta = ۰/۱۲۴$ ، پایگاه اجتماعی اقتصادی با بتای $\beta = -۱/۸۲$ ، وضعیت تأهل با $\beta = -۱/۶۲$ و جنسیت با بتای $\beta = ۱/۴۵$ در تبیین قانون‌گرایی سهم معنی‌داری دارند.

در نهایت با حذف مقدار ثابت آلفا (α) از طریق استاندارد کردن مقادیر متغیرهای مستقل ملاحظه می‌شود که به ترتیب کارآیی قانون با بتای $\beta = ۰/۶۰۷$ ، نگرش به قانون با بتای $\beta = ۰/۲۴۳$ ، پایگاه اجتماعی اقتصادی با بتای $\beta = -۰/۰۸۲$ ، وضعیت تأهل با بتای $\beta = -۰/۰۶۲$ و جنسیت با بتای $\beta = ۰/۰۵۷$ بیشترین تأثیر را در پیش‌بینی قانون‌گرایی شهروندان دارند.

جدول شماره ۱۶: ضرایب متغیرهای مستقل باقیمانده در شکل رگرسیونی به روش گام به گام

Sig	t	ضرایب استاندارد شده	ضرایب خام		ترتیب ورود متغیرهای مستقل در شکل
		Beta	Std. Error	B	
۰/۰۰۰	۱۰/۸۲		۱/۷۵	۱۸/۹۶	مقدار ثابت
۰/۰۰۰	۲۰/۹۷	۰/۶۰۲	۰/۰۲۴	۰/۴۹۶	کارآیی قانون
۰/۰۰۰	۸/۴۱	۰/۲۴۳	۰/۰۱۵	۰/۱۲۴	نگرش به قانون
۰/۰۰۲	-۳/۱۷	-۰/۰۸۲	۰/۵۷۶	-۱/۸۲	پایگاه اجتماعی اقتصادی
۰/۰۱۷	-۲/۳۹	-۰/۰۶۲	۰/۶۷۸	-۱/۶۲	وضعیت تأهل
۰/۰۳۰	۲/۱۷۳	۰/۰۵۷	۰/۶۶۹	۱/۴۵	جنسیت

بحث و نتیجه‌گیری

در این فصل به تفسیر نتایج تحقیق حاضر همراه با مقایسه با نظریه‌های مرتبط با قانون‌گرایی پرداخته‌ایم و در آخر نیز پیشنهادهای لازم را ارائه کرده‌ایم. تحقیق حاضر با هدف تعیین نقش عوامل اجتماعی مؤثر بر قانون‌گرایی شهروندان آغاز

در این بررسی قانون‌گرایی عبارت است از سطح رعایت هنجارهای رسمی در برآورد انتظارات فوری یا گروهی از طریق حق شناسی، انجام وظیفه، قانع بودن به حقوق خویش و عدم تعرض به مصالح گروهی و اجتماعی. در بیان کلی تر قانون‌گرایی عبارت است از ارزیابی فایده و انتظار فایده از رعایت قانون در جامعه و تعهد و التزام نسبت به آن. دورکیم با تأکید بر نابهنجاری اجتماعی (آنومی) معتقد است که نوسانات شدید اقتصادی همه ابعاد زیستی را دچار نابسامانی می‌کند و شیرازه تنظیم اجتماعی را سست می‌کند. وضعیتی که در آن قدرت نظارت اجتماعی جامعه سست شود کنترل جامعه بر تمایلات فردی کارآیی خود را از دست می‌دهد و در این وضعیت بی‌هنجاری شکل می‌گیرد. نتیجه چنین وضعیتی بالا رفتن قانون‌گریزی در رفتارهای تخلف آمیز است. زیرا در این وضعیت غیر عادی توافق چندانی در مورد رفتار مناسب یا نامناسب وجود ندارد. به نظر پارسنز عنصر بنیادی سازنده شخصیت، تمایل نیازی است که به عنوان مهم ترین واحد انگیزش کنش به شمار می‌آید. این تمایلات، کنش‌هایی هستند که به وسیله زمینه اجتماعی شکل می‌گیرند و کنشگران را وادار می‌کند در صورتی که چیزهای موجود (قوانین) تمایلات نیازی را ارضاء نکنند، به دنبال چیزهای دیگر و تازه‌ای برون‌دریتر (۱۳۷۵، ص ۱۴۰).

این چیزهای دیگر در واقع همان رفتارهایی است که از قانون تبعیت نمی‌کنند. مرتن نیز در نظریه‌های ساختاری فرصت با استفاده از مفهوم نابهنجاری دورکیم استدلال می‌کند؛ جامعه‌ای که تأکید زیادی بر موفقیت مادی دارد و میزان دارایی را معیار موفقیت افراد می‌شناسد، ثروت به عنوان یک هدف فرهنگی و اجتماعی شناخته می‌شود و اکثر مردم عملاً می‌پذیرند که موفقیت، قاطعانه با معیار ثروت و مادیات سنجیده می‌شود. وی معتقد است که همه افراد امکانات یکسانی برای تحقق هدف گذاری فوق ندارند پس به طرق مختلف سعی بر انطباق اجتماعی می‌نمایند و به اعمال غیر قانونی می‌پردازند تا بتوانند به موفقیت و یا پیشگیری از عدم موفقیتی برسند. از نظر مرتن اگر جامعه‌ای اهداف معینی را به افراد القا کند ولی فرصت‌های مناسب و بهنجاری را برای کسب موفقیت از کانال‌های مشروع و مقبول را به همان نسبت فراهم نکند، مردم ناگزیر به شیوه‌های غیر قانونی روی می‌آورند. پس از نظر وی بخش عظیمی از رفتار قانون‌گریزانه از حیثه کنترل افراد خارج

به طور کلی متوسط نمرات قانون‌گرایی شهروندان ۵۲/۸۷ با انحراف استاندارد ۱۲/۸۱ و حداقل قانون‌گرایی ۵/۸ و حداکثر ۹۰/۱۷ از ۱۰۰ به دست آمده است. یعنی سطح قانون‌گرایی شهروندان تبریز در حد متوسط است و این نشان می‌دهد که دامنه قانون‌گرایی از آستانه مطلوبی برخوردار نیست. هم چنین متوسط نگرش افراد به قانون نیز برابر ۴۲/۴۷ درصد به دست آمده است و این نیز گویای آن است که نگرش افراد به قانون پایین است و شاید چنین استدلال شود که قانون برآمده از متن اجتماع و یا نیازهای افراد نباشد و یا حداقل توانایی نظارت و تنظیم روابط انسان‌ها را نداشته باشد. بنابراین طبق نظر فیش باین و آیزن اگر پدیده‌ای فایده‌ای برای افراد نداشته باشد و یا به زعم مرتن بی کارکرد باشد افراد نگرش مثبتی به آن پدیده نخواهد داشت. بین نگرش به قانون و قانون‌گرایی شهروندان همبستگی مستقیم $r=0/53$ وجود دارد که این یافته تایید کننده نظریه فیش باین و آیزن می‌باشد. در نظر آنان هر چه نگرش نسبت به یک پدیده مثبت باشد پیامدهای عملی و التزام به آن نیز افزایش می‌یابد. میزان قانون‌گرایی شهروندان بر اساس طبقه اقتصادی- اجتماعی آنان متفاوت است $p=0/000$. به طوری که میزان قانون‌گرایی طبقات پایین و فقیر جامعه از طبقات بالای جامعه بیشتر می‌باشد این یافته با نظریه آنومی دورکیم، ساختار فرصت مرتن، از خود بیگانگی کارل مارکس هم سو می‌باشد. از این رو هر چه افراد امکانات و ابزار لازم برای دست یابی به اهداف را در دست نداشته باشند جهت تطبیق پذیری خود با شرایط موجود راه‌حل‌های گوناگونی را ارزیابی می‌کنند و در این ارزیابی سود و زیان را در نظر می‌گیرند به طوری که اگر از نظارت درونی (اعتقادی) و نظارت بیرونی (کنترل نهادی) برخوردار نباشند به اعمال غیر قانونی روی می‌آورند و آن را به عنوان هنجار انتقال می‌دهند.

قانون‌گرایی شهروندان مؤنث $12/04 \pm 04/77$ و شهروندان مذکر $12/77 \pm 08/50$ است که اختلاف قانون‌گرایی مذکور براساس آزمون تفاوت میانگین انجام شده معنی‌دار است ($p=0/000$). بنابراین با مقایسه مؤلفه‌های قانون‌گرایی ملاحظه گردید که از نظر انتظار فایده از رعایت قانون در دو گروه مذکر و مؤنث تفاوت معنی‌دار وجود ندارد ($p=0/34$).

ولی از نظر ارزیابی فایده رعایت قانون تفاوت معنی‌دار است.

($p=0/000$). به طوری که ارزیابی فایده رعایت قانون از نظر شهروندان مؤنث بیشتر است. به گفته هیرشی جامعه؛ از زنان بیشتر از مردان انتظار همنوایی با هنجارهای اجتماعی و قوانین دارد. در واقع از دید صاحب نظران نظریه کنش متقابل، مردان و زنان در فرآیند جامعه پذیری مسیر رشد اخلاقی متفاوتی را دنبال می‌کنند. هم چنین مردان نسبت به زنان آزادی بیشتری در فعالیت های پرمخاطره دارند، ولی زنان بیشتر از مردان کنترل می‌شوند به ویژه در جامعه‌های مردسالاری (Hirschi, 1969) - (Lawson, T. & Heaton, 1999).

شهروندان متأهل نیز از شهروندان مجرد قانون‌گراتر هستند ($p=0/03$) و این موضوع به دلیل تعهد بیشتر افراد متأهل و دلبستگی‌های آنان به کانون خانواده است که منطبق با نظریه مرتن و دورکیم است.

میزان قانون‌گرایی بر اساس وضعیت شغلی شهروندان نیز متفاوت است ($p=0/000$). به طوری که بیشترین سطح قانون‌گرایی مربوط به نظامیان، پزشکان، محصلان و اساتید دانشگاه است ولی کم‌ترین آن مربوط به بازاریان، افراد شاغل در مشاغل آزاد و مهندسان می‌باشد.

یافته اخیر تا حدود زیادی تأییدکننده نظریه مارکس می‌باشد زیرا به نظر او نوع حوزه تعامل و روابط اجتماعی در حیطه‌های شغلی می‌تواند بر قانون‌گرایی افراد مؤثر باشد. بین تحصیلات و قانون‌گرایی شهروندان نیز طبق همبستگی اسپیرمن انجام شده، همبستگی مستقیم معنی‌دار $r=0/157$ وجود دارد. این یافته نیز با نظریه دورکیم هماهنگ است. از نظر دورکیم تحصیلات نوعی همنوایی و سازگاری برای فرد ایجاد می‌کند و از نظر کیکولیت نیز تحصیلات حس تعلق و آگاهی برای فرد ایجاد می‌کند و این باعث همنوایی بیشتر او می‌شود. بین سن با قانون‌گرایی همبستگی معنی‌داری ملاحظه نشد.

با توجه به دیدگاه ساختاری حاکم بر پژوهش اجرا شده، می‌توان گفت گرایش به قانون و میزان قانون‌پذیری افراد جامعه به قانون را باید در ارتباط با ساخت اجتماعی و نهادهای اجتماعی موجود در جامعه بررسی کرد. ساختار اجتماعی شبکه‌ای از موقعیت‌ها و منزلت‌هایی است که مردم را در ارتباط با یکدیگر قرار می‌دهد. به نظر «موتون» قانون‌شکنی یک مسئله اجتماعی و برخاسته از ساختار اجتماعی است. ساختار اجتماعی، انتظام

الزامات و محدودیت‌هایی است که فرد در حین انجام عمل و رفتار خود با آن‌ها مواجه می‌باشد؛ این محدودیت‌ها لزوماً عوامل بازدارنده انسان‌ها محسوب نمی‌شود بلکه افراد این قواعد و مقررات را به عنوان راهنمای عمل و امکان پیش‌بینی و انسجام دهنده موقعیت‌هایی که ممکن بود به هرج و مرج منجر شود، می‌پذیرند. هر نظام اجتماعی، درجات متفاوتی از وحدت و انسجام اجتماعی را دارد و ممکن است یک نظام اجتماعی به سبب تأکید زیاد به اهداف و تأکید کم بر وسایل تحت فشار قرار گرفته شده باشد. از نظر مرتون، رفتار ناهنجار محصول ناهماهنگی بین اهداف و روش‌هایی است که جامعه برای رسیدن به آن‌ها در نظر می‌گیرد (توسلی، ۱۳۶۹، ص ۲۲۵). به نظر پارسنز، گرایش به رفتار ایفاء کنش، حاصل پایگاه نقش اجتماعی فرد در جامعه است. کنش اجتماعی تحت تأثیر چهار خرده نظام عمل می‌کند، نهاد دینی که مسئولیت ثبات اخلاقی را به عهده دارد و ارزش‌های فرهنگی عمومی مراقبت می‌کند، نهاد حقوقی که هنجارهای اجتماعی و قوانین اجتماعی را تنظیم می‌کند، نهادهای اقتصادی که شرایط انطباق با محیط طبیعی را فراهم و حیات اقتصادی جامعه را تأمین می‌کند و سرانجام نهادهای سیاسی که از هدف‌های عمومی جامعه مراقبت می‌کند. تمامی این نهادها با هم عمل می‌کنند و بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند (توسلی، ۱۳۶۹، ص ۲۴).

- نظام قضایی و حقوقی جامعه قادر باشد عدالت اجتماعی را در جامعه به وجود آورد و تبعیض میان افراد جامعه را از بین ببرد از آن جایی که بین نحوه کنترل و مدیریت جامعه و مدیریت جامعه و نظام پاداش اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد افراد نیز باید این ارتباط را در رفتار خود مشاهده نمایند و احساس بیگانگی از جامعه نکنند و نگرشی مثبت نسبت به جامعه، ارزش‌ها و هنجارهای برخاسته از آن داشته باشند، نگرش مثبت به قانون افکار و شخصیت افراد را متأثر ساخته و نمود عینی خود را در رفتار آن‌ها پیدا می‌کند.

- قانون‌پذیری و گرایش به قانون جزئی از فرآیند اجتماعی شدن افراد جامعه است، اجتماعی شدن افراد جامعه موجب درونی شدن ارزش‌ها و هنجارها می‌گردد. اگر این فرآیند به درستی صورت بگیرد افراد جامعه دلبستگی و علاقه فراوانی به رعایت قانن

را به نحو درستی ایفاء نماید و در ارتباط با سایر نهادهای اجتماعی باید هر گونه دوگانگی و تضاد بین نظام تربیتی و اخلاقی خانه، مدرسه و جامعه را از بین برد.

- یکی از وظایف نظام سیاسی ایجاد و بسط زمینه‌های مشارکت عمومی و اعمال نظارت رسمی بر جامعه است. نظام سیاسی باید طریق مناسب جذب نظر و رأی شهروندان را در تصویب قانون شناسایی کند، به میزانی که شهروندان در فرآیند قانون‌سازی مداخله و مشارکت بیشتری داشته باشند متقابلاً رعایت قوانین از سوی آنان نیز بیشتر خواهد بود. نباید تصور شود که قانون همان رأی دوست است.

- یکی از عناصر و خرده نظام های اساسی جامعه، خرده نظام فرهنگی است. این خرده نظام شامل ارزش ها و هنجارهاست. باید توجه داشت که عناصر ارزشی نباید در تعارض با قانون و رعایت آن قرار گیرد. رعایت قانون باید یک ارزش تلقی گردد و برخی عناصر ظاهراً ارزش مند(مانند قوم گرایی و منافع گروهی و خویشاوندی) نباید مانع قانون گرایی افراد جامعه گردد.

منابع

- ۱- ابطیحی سید مصطفی، نقش فرهنگ سیاسی در فقدان قانون‌پذیری در جامعه، دانشگاه آزاد اسلامی زنجان، ۱۳۷۵.
- ۲- بررسی تکرش مردم ارومیه نسبت به قانون و روحیه قانون‌پذیری دبیرخانه شورای فرهنگی عمومی استان آذربایجان شرقی.
- ۳- خاتمی عیسی، راهکارهای نهادینه شدن قانون گرایی در فرهنگ عمومی، خبرنامه فرهنگ و پژوهش شماره ۴.
- ۴- رحمتی‌زینب، در جستجوی قانون‌گرایی افراد جامعه، نشریه انتخاب، شماره ۴۳، ۱۳۸۰.
- ۵- رفیع پورفرمانز آنتومنی، جامعه، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۷.
- ۶- رزینر، جورج نظریه جامعه‌شناسی، در دوران معاصر، ترجمه: محسن کلانی، تهران: انتشارات علمی، ۱۳۷۱.
- ۷- صداقت‌کامبران، بررسی نقش عوامل فرهنگی - اجتماعی مؤثر بر قانون‌گرایی و قانون‌گرایی شهروندان تبریز، ۱۳۸۶.
- ۸- صمدی، ایلا، قانون‌گرایی و راهکارهای آن، نشریه سیده، شماره ۳۵، ۱۳۸۲.
- ۹- عبیدی، عباس، مسائل اجتماعی قتل در ایران، تهران: جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷.
- ۱۰- علمی، محمود، گونه‌شناسی خانواده و رفتارهای ناهنجار نوجوانان (مطالعه در بین گروه از نوجوانان مجرم و عادی در شهر تبریز)، رساله دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات تهران، ۱۳۸۱.
- ۱۱- فتوورد علی، قانون، قانون‌گرایی و گروه‌های اجتماعی، نشریه فرهنگ عمومی، شماره ۴۱، ۹۸، ۴۰، ۹۸، ۹۴، ۱۳۷۸.
- ۱۲- کلاتوزیان، ناصر، فلسفه حقوق، تهران: به نشر، جلد اول، ۱۳۶۶.
- ۱۳- قنبری، محب علی، عوامل عدم پذیرش قانون و راهکارهای قانون مند شدن جامعه، ۱۳۷۵.
- ۱۴- ماهروی، ابوالحسن، حقوق و تکالیف شهروندی و قانون‌گرایی شهروندان، نشریه عدالت، شماره ۱۵، ۱۳۸۱.
- ۱۵- محسنی، منوچهر، اطاعت از قانون در ایران، فرهنگ عمومی، شماره ۲، ۱۳۷۵.
- ۱۶- مومنی، پروین، قانون‌گرایی - علل و عوامل آن، نشریه وکالت، شماره ۵، ۱۳۸۱.
- ۱۷- میردلیرت سی، راه‌های سلطنت و تحقیقات اجتماعی، ترجمه: هوشنگ نایی، تهران: نشر نی، ۱۳۸۱.
- ۱۸- ورلی، پینر، نظم اجتماعی در نظریه‌های جامعه‌شناسی، ترجمه: سعید معین‌میر، تهران: انتشارات نیان، ۱۳۷۸.

19- Hirschi, T. Causes of Delinquency, Berkeley; university of California press, 1969.

20- Lawson, T & T Hleaton. Crime & Deviance, Lodon: Macmillan press. Ltd, 1999.

21- Richards, M & Whills; A Impacts of illegality and barriers to legality, Henduras international forestry Review, 2004.

22. Siegal Larry J. Criminology: Theories, patterns and Typologies. U. S. A: Wadsworth, 2001.